

Portrete în dialog

Lucian Boia este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, *Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecvență a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). Lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație încă de la apariție și a rămas un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Eugen Stancu, născut în Turnu Măgurele la 6 iulie 1978, este doctor în istorie. A studiat la Universitatea din București, la Central European University din Budapesta și la Lincoln College, Oxford. A publicat *Politics and Science Fiction: Science Fiction in Communist Romania 1955–1974* (VDM Verlag, 2008); a editat împreună cu Richard McMahon și Hanna Orsolya Vincze *Cultures of Communication: New Historical Perspectives*, număr special al *European Review of History* (Routledge, 2009). A tradus *Crearea Europei de Est: de la preistorie la postcomunism* de Philip Longworth (Curtea Veche, 2002). Este director al Asociației Eurocentrica și cadru didactic asociat la Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

Istoriile mele

EUGEN STANCU în dialog cu

LUCIAN BOIA

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Strat
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Corina Roncea

Tipărit la C.N.I. Coresi S.A.

© HUMANITAS, 2012

ISBN 978-973-50-3623-2
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Cu Lucian Boia, în amfiteatru și la el acasă

Acum 15 ani eram în ultimul an de liceu și nu citisem nici o carte scrisă de Lucian Boia. Aflasem de prin ziare și de la televizor de gălceava iscată în jurul volumelor pe care le coordonase, privind miturile istorice românești și miturile comunismului românesc. Apăruseră la Editura Universității din București și avuseseră o distribuție, aș spune, mult prea discretă. Aș fi vrut să le citesc. Eram, așadar, elev la un liceu dintr-un oraș de provincie și eram pasionat de istorie. Citeam îndeosebi istorie medievală, istoria artei, istoria religiilor (erau anii în care, asemenea multor adolescenți, eram fascinat de Mircea Eliade), dar și foarte multă literatură. Eram hotărât să urmez Facultatea de Istorie, deși cei din jur mă sfătuiau să aleg ceva mai lucrativ, date fiind vremurile.

Hotărârea mea era fermă! Așa încât, într-o zi din primăvara anului 1997, am mers la București și am văzut facultatea unde îmi doream să studiez. Am decis să rămân la un curs, să văd cum este să fii student. S-a întâmplat să fie cursul de istoriografie ținut atunci de profesorul Lucian Boia. Amfiteatrul era ticsit de studenți, iar prelegerea m-a derutat și din cauză că nu prea regăseam în ea ceea ce credeam eu că ar fi istoria. În același timp, m-a fascinat. Îmi amintesc că mi-a ridicat o mulțime de semne de întrebare. Mai mult, pe moment,

am crezut că așa vor fi toate cursurile de la Facultatea de Istorie. M-am înșelat...

Odată student, am descoperit că unii dintre cei veniți să audieze cursurile profesorului Lucian Boia erau de la alte facultăți ale Universității, fiindcă prelegerile sale creau punți între domenii, inspirându-i și pe studenții de la istorie, și pe colegii de la Litere, Sociologie, Științe politice sau Filozofie. În anii '90 m-am alăturat și eu acestui pelerinaj, în căutarea spiritelor care să mă stimuleze intelectual. Mă gândesc deja cu nostalgie la cursurile de estetică și de semiotică ale lui Cezar Radu, de cursurile de etnologie ale Irinei Nicolau sau la cele de literatură comparată ținute la Litere de Cornel Mihai Ionescu.

Toate aceste curiozități nu excludeau istoria, dimpotrivă, m-au ajutat să-mi dau seama că întrebările pe care mi le puneam aveau rezolvări mult mai complicate decât îmi imaginamem. Răspunsurile trebuia să le caut în mai multe locuri, inclusiv prin explorarea unor tărâmurii oarecum învecinate cu istoria. Am învățat atunci foarte multe de la profesorul Lucian Boia. Intuiam anumite răspunsuri, dar răspunsurile devin mai clare când îți sunt date direct. Am reținut, de pildă, că, până a fi o știință, istoria este un joc intelectual. Ca să existe, istoria trebuie transpusă în cuvinte. Pare simplu, dar nu este deloc. Raportul dintre trecut și felul în care poate fi reprezentat și transmis avea să mă ducă mai târziu la literatura și perspectivele metodologice legate de tot ceea ce a fost numit în ultimele decenii ale secolului XX *the linguistic turn*. Tot profesorul Boia m-a făcut să-mi întăresc convingerea că istoricului îi este permis (și chiar trebuie!) să utilizeze în cercetarea sa o varietate de surse, inclusiv literatură, imagini sau interviuri de istorie orală. Acum poate părea un lucru banal, dar atunci nu era evident pentru toți că istoria nu izvorăște

exclusiv din documentele de arhivă, așa cum credeau istoricii în secolul al XIX-lea.

Era sfârșitul anilor '90, când valurile agitate de apariția cărții *Istorie și mit în conștiința românească* nu se liniștiseră, iar trecutul nu era (cum nu este nici acum) lăsat să devină istorie, ci era instrumentat în fel și chip pentru cauze care de care mai „nobile“. În acest mediu, am început să studiez proiectul utopic comunist așa cum apărea el reprezentat în literatura de anticipație. Fără să fiu un împătimit al genului, am intuit potențialul acestei surse pentru studiul istoriei recente. Lucian Boia m-a susținut mereu în acest demers, care mai târziu a evoluat într-un doctorat, în care am amplificat cercetarea inițială.

În timpul studenției, convorbirile mele cu Lucian Boia nu au fost puține. Se crease printre studenți părerea că, spre deosebire de ceilalți profesori, este mai greu de abordat, fiind mereu ocupat cu propriile proiecte. Era doar o prejudecată. De vină era, cred, ironia sa, deloc blândă. Aș spune însă că și autoironia este o trăsătură a sa.

În timpul studiilor de doctorat din Ungaria și din Marea Britanie, am păstrat legătura cu Lucian Boia, deși mai puțin intens, dată fiind depărtarea geografică. Am fost oarecum surprins să constat că, în ultimii ani, a lăsat deoparte istoria imaginarului și s-a îndreptat spre o istorie a elitei intelectuale românești.

Ideea acestei cărți s-a născut acum doi ani. În timpul unei întâlniri pe care am avut-o când eram pe cale să-mi termin lucrarea de doctorat, i-am propus să realizăm un volum de convorbiri. Ca istoric, am mereu nevoie de o contextualizare amănunțită. Se spune despre cărțile de convorbiri că sunt poate cele mai bune introduceri și deschideri către o operă. Le prefer studiilor savante și impersonale.

Mi-era teamă, la început, că Lucian Boia nu va fi încântat de propunerea mea. Avea aura unui intelectual mai degrabă singuratic, neinteresat de proiecte colective. A lucrat mai mereu solitar, chiar și în proiecte colective precum monumentalul dicționar al marilor istorici ai lumii sau la *Analele Universității*, a căror editare a coordonat-o o vreme.

În cele din urmă, Lucian Boia a fost de acord. Convorbirile au avut loc în apartamentul său. Cabinetul istoricului nu se abate de la reprezentarea ideală: un spațiu primitiv, totodată boem, ticsit de cărți, enciclopedii și o parte din tablourile din colecția bunicului său. Discuția începea aproape ritualic cu o ceașcă de ceai și se întindea de fiecare dată pe mai multe ore. De bună seamă, rigorile editării au impus sacrificii. Din tot materialul înregistrat am păstrat doar o parte. Dacă Missy, cățelușa domnului Boia, a fost atentă, e foarte probabil să fi reținut versiunea integrală a discuțiilor.

Titlul cărții, *Istoriile mele*, a venit de la sine. Istoria personală (de familie, formarea și evoluția intelectuală, crâmpiele de istorie instituțională privind Facultatea de Istorie din București) se îmbină cu povestea istoriilor pe care Lucian Boia le-a imaginat și le-a scris. Sunt convins că ele nu se vor opri prea curând, pentru că se vor mai ivi întrebări cărora Lucian Boia se va simți ispitit să le caute un răspuns.

Eugen Stancu

ZIUA 1

Nu-mi plac locurile unde ești înregimentat

EUGEN STANCU *Domnule profesor, dialogul nostru a început acum mai bine de 10 ani. În timpul studenției, v-am citit cărțile aproape imediat ce apăreau. Chiar dacă erau publicate îndeosebi în Franța, ajungeau repede și în biblioteca Facultății de Istorie. Acum, grație edițiilor de la Humanitas, acestea sunt și la dispoziția cititorului român. Însă omul din spatele cărților este aproape o enigmă. Nici interviurile în care să vorbiți pe larg despre dumneavoastră, nici aparițiile la TV nu sunt prea numeroase. Potrivit unei interpretări postmoderne, dacă ar fi să ținem seama de Roland Barthes, autorul nu mai există, iar întâietatea revine deopotrivă textului și cititorului. Însă, când este vorba de istorie, lucrurile nu mai sunt atât de simple. Este adevărat că, până la un punct, discursul istoricului este autonom față de trecutul pe care îl reconstituie și se leagă puternic de prezent. Vă propun, în cele ce urmează, să discutăm mai ales despre „prezentul“ operei dumneavoastră, să operăm o contextualizare care va cuprinde atât elemente de istorie personală, cât și elemente de istorie intelectuală, instituțională și socială. Mai întâi o întrebare directă: cum de ați ales istoria?*

LUCIAN BOIA *Ar fi un răspuns simplu, nu știu dacă întru totul mulțumitor: așa mi-a fost scris. Poate, mai bine zis, am avut o chemare către acest domeniu. Sunt însă și lucruri mai*

concrete care pot deschide un răspuns privitor la interesul și, mai mult decât atât, la pasiunea pe care am avut-o de mic copil pentru istorie.

Aș începe cu o casă, cu o casă pur și simplu: casa de la Câmpulung-Muscel. Asta e casa în care mi-am petrecut toate verile, toate vacanțele aproape de când m-am născut și până pe la vârsta de 22–23 de ani, când, în anumite condiții, a trebuit să renunțăm la ea. Proprietara era sora bunicului meu din partea mamei, Giulia. Casa mai există și acum; e o casă mare, frumoasă, cu fațada de piatră. A fost construită de strămoșii mei italieni pe linie maternă. Avea chiar elemente italienești, tavanele pictate, așa cum se vede prin Italia. Am ajuns prima oară acolo când aveam puțin mai mult de două luni.

— *Asta a fost în 1944, anul nașterii dumneavoastră, un moment crucial în istoria noastră recentă. Vă aflați, așadar, la Câmpulung...*

— Da, în 1944, când abia împlinisem două luni, am fost bombardat de americani în București (locuiam cu familia mea și am mai locuit până după vârsta de 30 de ani într-o vilă din Cotroceni), iar bombardamentul la care mă refer e bombardamentul cel mare din 4 aprilie 1944. Cotroceniul a fost atunci foarte tare lovit. Au căzut case de jur-împrejurul casei noastre și, în momentul acela, nu se știa ce va urma. Putea să fie și mai rău. Așa încât familia mea s-a refugiat în această casă ținută de sora bunicului. Primul an din viață mi l-am petrecut în cea mai mare parte la Câmpulung. Am fost martor, dacă pot să spun asta, tot din Câmpulung, și la 23 august 1944. Dar, oricât aș fi fost eu de precoce, nu cred că am conștientizat ce s-a întâmplat atunci.

— *Așadar, casa de la Câmpulung-Muscel v-a trezit, iar apoi v-a alimentat interesul pentru istorie. Cum?*

— Era o casă plină de istorie și mai ales de momentul 1900 din istorie. Acolo mi-am petrecut toate verile timp de mai bine de două decenii. Casa fusese construită cu puțin înainte de 1900. Avea un pod imens, parțial mansardat. O mansardă în care se putea locui, și am și locuit când mergeam acolo, deoarece o parte din camerele de jos erau închiriate. Mătușa mea Giulia nu arunca nimic. Își permitea. La bloc, dacă nu arunci, cum mi se întâmplă mie, ajungi să nu te mai descurci în casă. Dar ea avea spațiu în podul de la Câmpulung să tot depoziteze câteva secole. Aproape zilnic petreceam ore întregi în mansardă printre lucrurile acelea vechi. Erau de tot felul, inclusiv obiecte mai pitorești, nu știu câte pălării de damă de pe la 1900. Însă cele mai interesante erau tipăriturile: o grămadă de ziare, reviste, almanahuri, toate din perioada de dinaintea Primului Război Mondial sau din perioada interbelică. Eram pasionat de tot ce găseam prin aceste tipărituri și cred că atmosfera de la 1900 m-a marcat. Nu pot să spun că podul cu reviste a fost decisiv pentru orientarea mea spre istorie, dar fără îndoială a contribuit foarte mult, inclusiv la stabilirea punctului meu de observație privilegiat care este momentul 1900, „La Belle Époque“.

— *Dar și familia trebuie să vă fi inspirat, apoi să vă fi susținut pasiunea...*

— În primul rând, mama mea Fulvia, născută Morandini. Ea nu a făcut chiar istoria. A studiat Literele la Universitatea din București. Născută în 1920, a intrat la facultate în 1939 și a absolvit-o în 1943. A făcut Literele, dar combinat și cu destul de multă istorie. A audiat cursurile lui C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu și îmi vorbea adesea de această perioadă din viața ei. S-a orientat până la urmă spre literatură, dar o literatură legată mai mult de istorie, literatura română veche, pe

care a făcut-o cu Nicolae Cartojan, marele specialist în acest domeniu. A fost, din câte îmi povestea ea, studenta sa preferată și ar fi urmat să facă și o teză de doctorat.

— *Dar evenimentele din 1944 au schimbat radical datele problemei... După război, care a mai fost parcursul profesional al mamei?*

— S-au schimbat toate, în sensul că în 1944 m-am născut eu, iar, pe de altă parte, s-a schimbat regimul, cu tot felul de consecințe, și generale, și individuale. Apoi, tot în 1944, spre sfârșitul anului, a murit și Cartojan, așa că mama mea nu a mai făcut acest doctorat, dar s-a specializat în același domeniu, pentru că, după facultate, a urmat Școala de Arhivistică. Pe atunci Școala de Arhivistică, spre deosebire de ce este acum Facultatea de Arhivistică, era o școală postuniversitară pentru specializare, iar ea s-a specializat foarte serios în cercetarea documentelor chirilice. S-a ocupat și de perioada alfabetului de tranziție, care e cumplită. Scrierea chirilică, cu cât te apropii de modernitate, cu atât devine mai complicată; în timpul alfabetului de tranziție, când sunt amestecate caractere de tot felul, e foarte greu de deslușit. Pot spune, fără exagerare, că nu erau mulți cei care să se priceapă atât de bine ca ea la descifrarea scrierii chirilice.

— *S-au răsfrânt în vreun fel interesul și preocupările mamei în alegerea istoriei? Sau, de fapt, a insistat vreodată să urmați această cale?*

— Mama nu m-a împins spre istorie. M-a lăsat să aleg singur, dar e clar că a fost un exemplu care a contat, cu toate că inițial va fi avut îndoielile ei și era justificat să le aibă. Îmi amintesc că pe la mijlocul anilor '50, să fi avut vreo 11–12 ani, dar nu mai mult, mergeam la Palatul Pionierilor: Palatul Cotroceni, actualmente prezidențial, pe care regimul comu-

nist cu generozitate îl făcuse cadou pionierilor. Între faza regală și cea prezidențială a fost Palatul Pionierilor, cu tot felul de cercuri pionierești. Noi locuiam foarte aproape, la o aruncătură de băț. La vârsta aceea m-am înscris la cercul de istorie. Acasă, când i-am spus mamei, a fost o foarte mare supărare și avea dreptate, fiindcă îmi închipui ce mizerii trebuie să se fi spus la cercul de istorie prin 1955. Mi-a cerut să îmi retrag înscrierea. Cred că m-am înscris apoi la filatelie, mă pasiona atunci și adunam tot felul de timbre. Împotrivirea mamei nu era o rezervă față de istorie sau față de orientarea mea spre acest domeniu, ea se gândea numai la ce istorie se putea face la Palatul Pionierilor...

— *Atunci care au fost sursele care v-au alimentat pasiunea pentru trecut? Nu putea fi istoria care se scria în anii '50...*

— Când eram copil, citeam deja și istorie. Bunicul meu, care cunoștea profesori de istorie, cum cunoștea atâta lume, mi-a procurat manuale vechi din perioada interbelică, pe care le citeam cu pasiune. Erau cărți frumos ilustrate, cu texte în care se spuneau lucruri mai multe și mai interesante decât cele pe care le găseai în manualele din anii comunismului. Îmi amintesc acum un episod din copilărie. Îți rămân unele detalii și te întreb de ce unele lucruri îți rămân și alte se șterg. Când oi fi avut 11–12 ani, i-am ținut mătușii Giulia de la Câmpulung o prelegere întreagă și ea m-a ascultat răbdătoare. I-am povestit Războiul de 30 de ani. Vă dați seama că a durat destul de mult povestirea! Citisem în manualele astea mai vechi de istorie. Dacă ar trebui să povestesc acum Războiul de 30 de ani, aș avea niște ezitări. Știu în general despre ce este vorba, dar s-ar putea ca atunci să fi știut mai multe detalii decât mai țin minte acum.

În plus, de când eram mic aveam pasiunea dicționarelor. De pe la 3–4 ani răsfoiam un *Larousse*. Nu știu ce înțelegeam.

Cuprins

Cu Lucian Boia, în amfiteatru și la el acasă / 5

ZIUA 1

Nu-mi plac locurile unde ești înregimentat / 9

ZIUA 2

*„Doamnă, aveți grijă, fiul dumneavoastră
a scris Stalin cu s mic!“ / 55*

ZIUA 3

*Decât să conduci prost facultatea,
mai bine faci o carte bună / 96*

ZIUA 4

Am construit propriul meu imaginar / 144

ZIUA 5

*Istoria este infinit mai complexă
decât mișcarea planetelor / 184*

Bibliografia lui Lucian Boia / 207